

СТАРОГРЪЦКИТЕ ПРЕДЛОЖНИ КОНСТРУКЦИИ В ГРЪЦКАТА ГРАМАТИКА НА САРАФИС (XIX в.)

Илиана Джамбазова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ANCIENT GREEK PREPOSITIONAL CONSTRUCTIONS IN THE GREEK GRAMMAR OF SARAFIS (THE 19th CENTURY)

Iliana Dzhambazova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The Greek manuscript in hand, which dates back to the 19th century, was written by Gr. Sarafis and it displays the grammatical functions of Ancient Greek prepositional constructions, including a wide range of morphosyntactic features. The phenomenon is most certainly related to favouring the classical tradition during the Greek Enlightenment by reference to earlier models (revival of the dative construction). Furthermore, the Greek Grammar of Sarafis, showing specificities of Ancient Greek Syntax, presents a large corpus of prepositional dative, accusative and genitive constructions, especially the prepositional dative phrases, such as *ἐν* + *dative* and *συν*+ *dative*.

Key words: Atticism, Katharevusa, Demotic, purified, prepositional phrase, dative, accusative, genitive, constructions, Ancient Greek, the 19th century, Greek Grammar

Предложните комплекси в гръцкото ръководство по граматика (Ръководство по граматика и синтаксис на гръцкия език – Г. Сарафис, 1828 г.) от първата четвърт на XIX в. са в основата си отражение на познати класически образци. Гръцката езикова амалгама от периода на Просвещението представя струпването на синтетични и аналитични форми в именната система, състоящи се от специфични падежни морфемии и комбинативни съчетания от предлози. В този смисъл предложно-падежните комплекси актуализират и мултиплицират своите функции за конкретната езикова реалност.

Според акцентологичната си природа предлозите са проклитични думи, които закономерно се свързват със следващата дума, като оформят една тонична цялост. Според граматичния си статут предлозите в гръцкия език се отнасят към групата на т.нар. несклоняеми и неизменяеми части на речта. Те са допълнителен маркер за семантиката на падежите и разгръщат по-конкретно техните значения.

Гръцкият ръкопис на родения в Смирна Г. Сарафис е съшит с логоса на дълговечни класически ценности, култура и език. Старогръцките морфосинтактични норми своеобразно са вплетени тук като подражание на античния образцов стил. Влиянието на граматическите правила на старогръцкия език е осезателно поради авторитета и водещата роля на езика на църквата, образованието и администрацията. За да подкрепи формирането на националната идентичност, книжнината на редица просветни дейци се е разпространявала в широк ареал. Езиковата практика през XIX в. засвидетелства връщането към традицията на Древна Гърция. Консервативни са представителите на пуризма, които защитават високия стандарт и си служат със средствата на един обработен език.

Предложните изрази в системата на класическия гръцки език предават структурната политипност на падежните конструкции. Граматиката реализира двудялбата на този клас думи на същински и несъщински предлози. Функциите, които се акцентират от предлозите, изграждат разнородната типология на синтактично свързване на думите, определяща съответната лингвистична конструкция.

В езиковедската наука тенденцията към съживяване на класическите образци е позната с термина атицизъм (за повече информация вж. Браунинг Р., 1991). Концепцията на това течение от първите следхристиянски години (между I и III в.) се свързва с възраждането на класическия атически диалект, познат от произведенията от V – IV в. пр. Хр., чийто езиков потенциал се категоризира като „образцов“. В годините на Гръцкото просвещение прозира стремеж за връщане на старогръцките граматични модели и възстановяване на стария лингвистичен код. Тези явления подтиквават определени трансформации в езиковата субстанция. Процесите на атицизъм, следващи традицията в езика, са изключително характерни за просвещенския дух на XIX в.

В ръкописа на Григориос Сарафис класическите предложни изрази, катализиращи функциите на отделните падежи, мотивират

превърщането на предложния елемент в притегателен център за синтактичната единица. Като учител и деятел на Просвещението Г. Сарафис утвърждава старите образци и пише на език, напомнящ словесния изказ на античните автори.

В старогръцкия, в Омировия език и в трудовете на други писатели от древността, а в отделни случаи и в съвременния гръцки език предложните форми изпълняват ролята на наречийни изрази. В структурно отношение те функционират като приименни и приглаголни единици. Тяхното адвербилно и адноминално предназначение превръща класическите предлози в префикси. Префигирането служи за разширяване или свиване на семантичния обем на съответната лексема. Повечето представки имат книжовен произход и продължават книжната традиция от античността. По-голямата част от предлозите са наследени от старогръцки, без да променят своята формална структура. В системата от синтактични отношения предложните съчетания са проекция на аналитичното граматично изразяване.

По мнението на В. Константинова съществува преносимост при предлозите, при което в процеса на граматикализация те изгубват своята локална функция по силата на граматическата абстракция и чрез пренасяне започват да назовават и нелокални, обстоятелствени отношения. В синтактичен план предлозите управляват различни падежи по аналогия на своите вътрешноезикови значения, пазещи старинния строй на езика.

Гръцкият ръкопис представя значителен корпус от предложни употреби, които варират в следните езикови граници:

❖ Монолектични предлози, които управляват един падеж:

✓ Локативният предлог „ἐν“ изисква дателен падеж и има висока фреквентност в гръцкия ръкопис. (Напр. ἐν τῷ νῶ τῷ ἡμετέρῳ – стр. 5). Количественото съотношение между отделните предложни изрази е в полза на датива с „ἐν“, което подчертава приемствеността в структурите на морфологията и синтаксиса.

Според контекста на употреба предлогът „ἐν“ с датив, означаващ статика, е в опозиция с предлога „σε“ с винителен падеж за посока, движение, който формално функционира като „εἰς“ в катаревуса. Чрез опростяване добива съвременната си форма „σε“.

✓ Основните характеристики в семантиката на предлога „σύν“ се носят от социатив-комитативния му смисъл (напр. σύν ἐλλείψει – стр. 17).

✓ Предложните изрази с „ἐκ“ притежават генитивни функции и са сравнително по-фреквентни от останалите (напр. ἐκ πολλῶν – стр. 9).

Предлогът „ἐκ“, който има изцяло генитивна употреба, преобразува своята материална обвивка в „ἐξ“, когато следващата лексема съдържа начален вокал.

✓ Освен като наречие „ἐκτός“ служи като предлог с родителен падеж (напр. ἐκτός ἡμῶν – стр. 6).

✓ За да се избегнат трудностите при употребите на книжовния генитивен предлог „μεταξύ“ (напр. μεταξύ τῶν πραγμάτων – стр. 7), неговите функции се възприемат от по-разговорната акузативна форма „ἀνάμεσα σε“. Освен това в новогръцки голяма част от предлозите се свързват основно с акузатив.

Предложният акузатив (вж. Клерис, Бабиньотис 2001) се използва за разгръщане на многообразни синтактични функции. В тази връзка грамемата винителен падеж служи за изразяване на пряк граматичен обект, за предаване на адвербиални отношения и т. н.

✓ Двойко е значението на „πλήν“, който има адвербиална и предложна семантика. Като предлог се свързва с родителен падеж (напр. πλήν τῶν πρωτοτύπων – стр. 9).

В определен контекст много от предлозите изпълняват ролята на наречийни изрази.

✓ Отново с генитив се среща предлогът „ἀπό“ (напр. ἀπὸ κοινοῦ – стр. 14, ἀπὸ σφῶν – стр. 30).

✓ Генитив изискват предложните фрази с „πρό“ (напр. πρὸ ὀλίγου, πρὸ πολλοῦ – стр. 45).

✓ Предлогът „ἄνευ“ винаги управлява родителен падеж (напр. ἄνευ διορισμοῦ – стр. 45).

✓ Граматическото построяване на предложните конструкции с „εἰς“ си служи изключително с акузатив (напр. εἰς ἀπόδειξιν – стр. 34, εἰς τῶν καρδίαν – стр. 71).

Предлозите „ἐν, σύν“ и наречието „ὁμοῦ“, които се свързват с един падеж, функционират като структурни компоненти на дателна конструкция. Те са лексикален маркер на датива. В петрифицирани изрази „ἐν“ и „сύν“ се асоциират с една вкаменена езикова форма, която анонсира и допълва словното богатство на съвременния гръцки език.

От морфологична гледна точка съвременните гръцки предлози представляват лексеми, наследени от Античността. Книжовни по произход са εἰς (предлог от катаревуса), ἐκ (ἐξ), ἐν, ἐπί, πρό, σύν, διά, περί, ἀπό, ὑπό и др.

❖ Предлози, които се свързват с два падежа:

✓ Предложно-именното съчетание с „πρός“ се явява при употребата на акузатива и датива (напр. πρὸς ἀλλήλους – стр. 45, πρὸς τὴν πόλιν – стр. 27, πρὸς τοῦτοις – стр. 5).

✓ Предложните изрази с „κατά“ допълват характерните функции на винителния и родителния падеж. При повечето си употреби тези съчетания се развиват по схемата: предлог + чл. + име (напр. κατὰ τὰς πρώτας οὐσίας – стр. 6, κατὰ πάντων τῶν ἀτόμων – стр. 7).

✓ Генитивна и акузативна употреба указва предлогът „μετά“ (напр. μετ' ἀλλήλων – стр. 9, μετ' αὐτὸν – стр. 8),

В новогръцкия език изразът „μετά + генитив“ се преструктурира в „με + акузатив“. Първият тип предложно съчетание в употреба с родителен падеж се запазва само във вкаменени изрази от типа „μετά βίας“, но също както акузативната употреба на предлога „με“ притежава социативен смисъл „със, заедно с“.

✓ Предлогът „διά“ конкретизира семантиката на два падежа – генитив и акузатив (напр. διὰ τῆς αὐτῆς φωνῆς – стр. 8, διὰ τοῦτο – стр. 7).

✓ Фразите с „περί“ имплицират генитивни и акузативни форми (напр. περὶ τῆς Συντάξεως – стр. 31, περὶ τὸν Ἀριστοτέλην – стр. 8).

✓ Аналогично на горепосочените предлози „κατά, μετά, διά“ и „περί“, изразите с участието на „ἀντί“ се свързват с генитив и акузатив (напр. ἀντὶ ἐπιθέτου – стр. 10, ἀντὶ τοὺς ἄλλους ὑπηρέτας – стр. 20).

✓ Предлогът „ὑπό“ включва функционалните особености на родителен и винителен падеж (напр. ὑπὸ τῶν ἀστῶν – стр. 24, ὑπ' ὄψιν – стр. 11).

❖ Предложни форми с три падежа:

✓ В гръцкия ръкопис предлогът „ἐπί“ уточнява три падежни функции – родителна, дателна и винителна (напр. ἐπὶ μέρους – стр. 6, ἐπὶ τῶν οὐσιῶν – стр. 7, ἐπὶ τῷ εὐωνύμῳ – стр. 27, ἐπὶ τὰς αὐτὰς πτώσεις – стр. 70).

По подобие на предлога „περί“ книжовен отънък притежава „ἐπί“ в употреба с родителен падеж. В сферата на граматическата

абстракция адноминалната употреба на „ἐπί“ генерира нови значения с всеобхватен компилативен характер.

✓ Семантико-синтактичните функции на предлога „παρά“ открояват падежните системи на акузатива, генитива и датива (напр. παρὰ τὸν ποταμόν – стр. 27, παρ' ἡμῶν – стр. 6, παρὰ τοῖς διαλεκτικοῖς – стр. 33).

Въпреки че по мнението на повечето изследователи дативът е мъртъв падеж, чиито функции са били поети от генитива или от предложен акузатив, формите му продължават да се появяват в книжнината и писмените текстове на XIX в. Зараждането на пуристичната катаревуса, отнасящо се към началото на XIX в., е последвано от яростното му отдръпване от говоримия димотики около втората четвърт на XIX в., когато се дискутира по проблематиката на официалния език в държавата.

Р. Браунинг смята (Браунинг 1991), че катаревуса може все още да използва свободно датива, който димотики пази само в петрифицирани изрази (напр. ἐν πάσει περιπτώσει, ἐν τῷ μεταξύ). Докато народният димотики приоритетно поставя акцент върху значението на винителния падеж, катаревуса пази акузатива, генитива и датива след предлози. Според Браунинг предложните форми, навлезли в новогръцки от катаревуса, от типа на „αντί, κατά, μετά, παρά, πρός“, се съчетават също с акузатив, с изключение на някои стереотипни фрази с генитив или със стария дателен падеж. Изтъкнатият езиковед твърди, че новогръцкото койне е наследило от традиционното койне „από, με, σε“ и др., като предлогът „σε“ е по-фреквентен спрямо останалите.

По отношение на анализма Браунинг отбелязва, че както старият дателен падеж поэтапно е заменен от генитив или предложен акузатив, така днес съществува тенденция да се употребява предлог с винителен падеж на мястото на генитива, когато не изразява притежателно значение. По този начин се избягват катаревусните форми, които стандартният книжовен език налага за сметка на динамичния разговорен език.

Като предлози, наследени от катаревуса, Питър Макридж посочва „ἐπί, κατά, μεταξύ, δια, ἐκτός, περί, πρό, ὑπό, σύν, ἐκ, εἰς, ἐν“ (Макридж 2004).

Още от индоевропейския праезик синтактичните отношения между думите се регулирали посредством падежните флексии. В тези прастари времена характерно и познато било безпредложното

функциониране на падежните форми. Без оглед на преобладаващия флексивен характер на падежите архаичният гръцки развива и предложно-падежни съчетания, в чиято структурна цялост предлогът, приемник на старо наречие, разширява и в голяма степен доуточнява значението на падежното окончание. Най-често се предавали пространствени и локални специфики, което довело до постепенното заместване на старите безпредложни падежи, носители на такова значение.

Христидис изтъква, че катаревуса, представлявайки изкуствено езиково формование, има за цел да покаже на скептичните европейци, че отвъд „разваления“ разговорен език съществува една „прочистена“ форма на гръцкия, която утвърждава приемствеността с Древна Гърция и езика ѝ. Той открива корените на катаревуса в атицизма и го нарича негова предистория (Христидис 2001).

В духа на социо-културния и лингвистично-историческия ход катаревусните форми присъстват като средство, развило се в резултат на подражаването на архаичните образци. В съвременния гръцки катаревуса е познат като официална форма на книжовен език, традиция, стандарт. Но не се обособява в отделна езикова система, тъй като не припознава като своя една от основните функции на езика – комуникативната.

В семантичен аспект някои предлози в този „чист“ език са почти равнозначни под влияние на преобладаващи сходни нюанси. Дистанцията между народния език, живата разговорна реч (димотики) и „чистия“ книжовен език (катаревуса), която се усеща все по-осезателно, е правопрпорционална на разслоението в обществено-политическите идеи. В исторически план идеологията на XIX в. е етноцентрична, изповядваща духовни и патриотични ценности. В този смисъл старите форми на мислене и архаично граматично построяване се смесват с конструктивните схеми от езиковата действителност в пределите на XIX в.

Под влияние на старата книжовна традиция граматичните елементи, които езикът все по-трудно припознава, се възраждат по силата на еволюционни процеси вътре в самия език. Този факт е показателен за функционирането на обработените катаревусни форми по законите на старогръцкия морфосинтаксис.

От гореизложеното могат да се направят следните изводи:

А. Просвещенската епоха почита традицията, създаваща стабилност и солидна основа за етноцентричните нагласи на значителна част от гръцкото общество.

Б. Езикова практика в ръкописния гръцки текст подражава на стила на античниците. Интензивната употреба на дателните падежни конструкции с „ἐν“ е пряко свидетелство за архаизацията поради господстващия статут на пуристичното направление.

В. Старогръцкият синтаксис в езика на гръцкия ръкопис на Г. Сарафис притежава широк спектър от значения и функции, които обогатяват съответните предложни употреби.

Г. Архаизирането като направление принадлежи на книжовната традиция и насочва езиковия носител към една реалност, която кореспондира с консервативното отношение на църквата, образованието и администрацията.

ЛИТЕРАТУРА

- Браунинг 1991:** Browning, R. *Η Ελληνική Γλώσσα. Μεσαιωνική και Νέα*. Αθήνα: Δ. Ν. Παπαδήμα, 1991.
- Клерис, Бабиньотис 2001:** Κλαίρης, Χρ., Γ. Μπαμπινιώτης, *Γραμματική της Νέας Ελληνικής, Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή – επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001.
- Константинова 1982:** Константинова В. *Предлозите в българската граматична литература*. София: БАН, 1982.
- Макридж 2004:** Mackridge, P. *Νεοελληνική γλώσσα*. Αθήνα: εκδ. Πατάκη, 2004.
- Милев, Михайлов 1957:** Милев, Ал., Г. Михайлов. *Старогръцка Граматика*. София: Наука и изкуство, 1957.
- Речник 1992:** Войнов, Мих., Д. Дечев, Вл. Георгиев, Ал. Милев, Бор. Геров, М. Тонев. *Старогръцко-български речник*. София: Отворено общество, 1992.
- Ръководство 1828:** *Ἐγχειρίδιον τῆς γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*. Χειρόγραφο τοῦ Γρηγορίου Σαράφου, ἐκδιδόμενο ἐν Φιλίππουπόλει το 1828.
- Христидис 2001:** Χρηστίδης Χρ. *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*. Θεσσαλ: Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, 2001.